

радянської Феміди та підміною директив вищого законодавчого органу держави підзаконними актами РНК (Ради Міністрів), Верховного Суду СРСР і НКВС–МВС–МДБ. Згадані документи в СРСР набували статусу кримінального закону. Уточнення і розширення «букви і духу закону» шляхом ухвалення постанов РНК (Радою Міністрів) СРСР — органом, який керував народним господарством стало традицією в Радянському Союзі.

Таким чином, фактично відбувалося нарощення підзаконної «павутини» довкола потенційних жертв режиму, яка охоплювала все більше коло «протиправних» діянь та категорій населення.

Кардинальні зміни, які відбулися у карному законодавстві наприкінці 1950-х⁵⁵ мали б припинити свавілля стосовно членів родин, оскільки відтоді за законом вже ніхто з них не відповідав за «злочини» близьких та рідних. Проте, за сталою традицією, в СРСР продовжували ігнорувати свої ж законодавчі акти, тому і жінки, й діти, і старі, віку яким значно вкоротили ті нелюдські заходи, ще тривалий час спокутували на засланні не вчинені ними гріхи.

⁵⁵ 22 грудня 1958 р. ухвалений Закон СРСР «Про кримінальну відповідальність за державні злочини» і 25 грудня того ж року затверджені нові «Основи кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік».

*Володимир Ковальчук
(Київ)*

Аналоги радянських протоколів допитів у системі документообігу ОУН(б) і УПА (1940-і рр.)

Kovalchuk V. The analogue of Soviet interrogation transcript in the system of documents circulation of OUN-UPA in 1940th.

The author made source study analysis of interrogation transcript of OUN(b) security service as well as UPA field police.

Напевно, немає такого дослідника писемної спадщини українського націоналістичного руху 1940-х рр., до поля зору якого не потрапляли документи ОУН і УПА з назвами «зізнання», «протокол зізнань», «протокол переслухання», «протокол з переслухання», «протокол переведеного слідства». Хоча фактично йдеться про бандерівські документи — відповідники протоколам допитів органів радянської безпеки (*далі* — протоколи допитів або протоко-

ли), практика показує: дослідники їхній інформаційний потенціал часто не враховують або недооцінюють. Натомість тенденцією є вивчення, а подекуди навіть глорифікація змісту саме радянських протоколів допитів.

Радянські протоколи, на відміну від бандерівських, вже стали предметом історико-джерелознавчих досліджень. Анотований покажчик таких документів, що зберігаються у Галузевому архіві Служби безпеки України, видав дослідник Сергій Кокін¹. Над проблемою необхідності джерелознавчої критики архівно-слідчих документів (а сюди відносяться і протоколи допитів) дуже доречно застановився джерелознавець Ярослав Калакура². Й справді, у автентичності викладених у них свідчень потрібно постійно сумніватися! Не завжди радянські протоколи на 100 % писалися особами, яких допитували. Щоб у цьому пересвідчитися, достатньо порівняти два місця з двох опублікованих уривків протоколів допитів Степана Янішевського³ — від 9 жовтня 1948 р. і за 3 листо-

¹ *Кокін С.* Анотований покажчик документів з історії ОУН і УПА у фондах Державного архіву СБУ. – К., 2000. – Вип. 1.

² *Калакура Я.* Особливості джерелознавчої критики архівно-слідчих документів // Архівно-слідчі справи репресованих: науково-методичні аспекти використання: Зб. наук. праць. – К., 1998.

³ *Янішевський (Янішевський) Степан Павлович* (17.09.1914 р., с. Витвиця Болахівського р-ну Івано-Франківської обл. – 29.11.1951 р.). Відомий діяч ОУН і УПА. Зі заможної сім'ї селян. Закінчив гімназію у м. Перемишль. Навчався у Станіславській духовній семінарії. Викладав у школах історію. У роки нацистської окупації України причетний до «Українського охоронного поліцейського батальйону» у Вінниці (к-р – ген. Омелянович-Павленко), який з грудня 1941 р. був підпорядкований гестапо і СД. Після реорганізації батальйону – заступник начальника поліції м. Вінниця. Узимку 1943 р. перейшов до УПА на Волині. Псевда у підпіллі: «Далекий», «Юрій», «Тома», «Богослов». Очолював референтуру СБ УПА–Північ. З серпня 1944 р. – референт СБ ПЗК ОУН(б) «Одеса». На початку 1945 р. виступив проти тактики масового знищення ворожої агентури, запропонованої провідником ОУН(б) на ПЗУЗ Миколою Козаком («Смок»). З приводу цього звернувся до Генерального Секретаріату УГВР, але останній підтримав Козака. Тоді Янішевський розірвав відносини як з ГС, так і з Козаком. Відтак, 5 грудня 1945 р. очолив власний «опозиційний» провід ОУН(б). Заарештований 23 серпня 1948 р. працівниками МДБ у лісі біля с. Ведмедівка на Житомирщині. Участь у його затримці брали групи Володимира Ільяша, Павла Распутіна, Андрія Голубцова. Засуджений до розстрілу трибуналом Прикарпатського ВО. Див. докл.: Со щитом и мечем: Очерки и статьи. – Львов, 1988; *Веденєєв Д.В., Биструхін Г.С.* Двобій без компромісів. Протиборство спецпідрозділів ОУН та радянських сил спецоперацій. 1945–1980-і роки. – К., 2007.

пада 1948 р. Опис використання у слідчій процедурі бандерівської СБ такого знаряддя тортур як «станок» і у першому, і у другому документі збігається майже слово в слово⁴.

Інколи зміст радянських протоколів спеціально пересмикується, зі загального контексту витягуються цитати, почасти вигідніші політикам, аніж історикам. У 2003 р., коли вшановувалася 60-та річниця українсько-польського протистояння на Волині, низка істориків сліпо довірилася протоколові допиту оунівця Юрія Стельмашука⁵, де йшлося про одномоментний наказ бандерівцям знищувати польське населення Волині у липні 1943 р. Та історик Роман Грицьків на власному досвіді пересвідчився: інформаційному потенціалові цього, а також протоколу допиту Михайла Степаняка⁶ не варто повністю довіряти⁷.

Щодо бандерівських протоколів допитів, то вони вивчені слабше. Їх уведення до наукового обігу тільки розпочинається. Йдеться

⁴ *Веденєєв Д.* «Повстанська розвідка діє точно й відважно...». – К., 2006. – С. 352, 394.

⁵ *Стельмашук Юрій* (17.10.1920 р., с. Коршів Луцького району — 22.08.1945 р.). Народився у селянській сім'ї (мати — росіянка, батько — українець). Закінчив Луцьку гімназію. Січень 1940 р. — нелегально перейшов до Польщі. Там, у с. Турковичі Грубешівського повіту, відбув старшинський вишкіл. 14 червня 1941 р. повернувся на Волинь. З вересня 1941 р. — працівник Ковельського окружного проводу ОУН(б). Псевдо «Рудий». Навесні 1942 — на початку 1943 рр. — військовий референт Ковельської округи ОУН(б). У 1943 р. — командир загону УПА «Озеро» групи УПА «Турів». До липня 1943 р. очолював оперативний штаб групи «Турів». Далі — командир групи УПА «Турів». На початку 1945 р., після боїв на Боров'янській горі поблизу с. Боровне у Камінь-Каширському р-ні Волинської обл., Юрія Стельмашука здала для НКВС санітарка «Єва». 25 січня 1945 р. його захопили, хворого на тиф. Розстріляний у Києві в тому ж році. Батьків вивезли у Сибір. Про Стельмашука Ю. детальніше: *Коханська Галина.* З Україною в серці. — Торонто; Львів, 2008; *Мазурець Сергій.* Повстанськими стежками. — Луцьк, 2002.

⁶ *Степаняк Михайло Дмитрович* (24.01.1905 р., с. Дзвиняч Солотвинського р-ну Івано-Франківської обл. — 13.02.1967 р., там само). Вихідець з селянської родини. Навчався у Станіславській гімназії, на юридичному факультеті Львівського університету. 1939–1941 рр. — працівник радянських органів державної влади на Тернопільщині. Член КПЗУ. В ОУН — з 1940 р. Псевда: «Сергій», «Долішній», «Лекс», «Дмитрів». У 1942–1943 рр. — член Проводу ОУН(б). Займався публіцистикою. Один з ініціаторів створення Народно-визвольної революційної організації у 1944 р. Захоплений 26 березня 1945 р. під час чекістсько-військової операції. Про нього див. детальніше: *Веденєєв Д.* «Повстанська розвідка

за документи, що містяться у справі 376 Фонду друкованих видань Галузевого державного архіву Служби безпеки України (м. Київ). Не так давно зацікавлені історією здобули доступ до протоколів, укладених бандерівською СБ на Тернопільщині. Документи опубліковані у двох томах корпусного серійного багатотомника «Літопис УПА. Нова серія»⁸. Вони походять з нещодавно віднайденого «Озерянського архіву»⁹. Уривки як з радянських, так і з оунівських протоколів органічно доповнюють одну з монографій Д. Веденєєва¹⁰.

Ще не опубліковані бандерівські протоколи зі справ фонду Р-30 «Колекція документів ОУН і УПА» Державного архіву Рівненської області, а також ті, що у вигляді вкраплень знаходяться у фонді 3838 Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України.

Чому ж є невідповідність у ступені вивчення радянських і бандерівських протоколів допитів? На нашу думку, причин декілька. По-перше, протоколи допитів українськими прихильниками Бандери своїх ворогів розкидані по різних справах раніше засекречених архівних фондів. Для дослідника це ускладнює комплексне вивчення таких джерел. По-друге, раз-у-раз стикаючись з документами цього різновиду, він може і не зрозуміти, що має справу зі специфічним різновидом документації ОУН і УПА, адже тема класифікації джерел ОУН і УПА в українському джерелознавстві розроблена недостатньо.

Оскільки інформаційний потенціал бандерівських протоколів допитів науковим середовищем належно не висвітлений, спробуємо оцінити його ми. Відтак встановимо, до якого документального різновиду належать бандерівські протоколи допитів? Для чого,

діє точно й відважно...». – К., 2006; *Його ж.* Специальные мероприятия подполья ОУН в Западной Украине (1941–1942 годы) // В мире спецслужб. – 2005. – № 3. – С. 34.

⁷ *Грицьків Р.* На шляху до правди та порозуміння: Рец. на т. 4 археографічного видання «Польща та Україна у тридцятих–сорокових роках ХХ століття» // Український визвольний рух. – 2006. – № 6. – С. 257–264.

⁸ *Боротьба з агентурою: протоколи допитів Служби безпеки ОУН в Тернопільщині, 1946–1948 / Упоряд. П. Потічний.* – Торонто; Львів, 2006. – (Серія «Літопис УПА. Нова серія». – Т. 43–44).

⁹ Докладно описав ці документи Г. Папакін.

¹⁰ *Веденєєв Д.* Там само. – С. 195–203, 213–218, 230–231, 253–254, 299–305, 344–345, 353–370, 377–383, 387–395, 441–447, 507–508.

ким і про кого такі документи укладалися? Якою є їхня інформаційна цінність?

На нашу думку, протоколи ОУН(б) і УПА потрібно відносити до слідчих документів. Цей різновид, разом з директивно-розпорядчими, виконавчими, засвідчувальними, обліково-статистичними, оповіщувальними, процесуально-вироковими, персонально-діловими документами¹¹ власне і становить увесь комплекс писемних джерел з історії ОУН(б) і УПА. Ототожнення протоколів зі слідчими документами виправдане, адже за внутрішньою структурою вони мають яскраво виражений процесуальний стержень, видавалися Службою безпеки ОУН(б) (*далі* — СБ або «спецпідрозділ»¹²) і Військово-польовою жандармерією при штабах УПА (*далі* — ВПЖ)¹³ упродовж процесуально-слідчих дій щодо винних осіб.

Протокол в УПА чи ОУН міг заводитися на «своїх» і «чужих». Представники ж СБ протоколювали показання і тих, і тих. Працівники ВПЖ занотовували свідчення тільки «своїх», тобто членів УПА.

Після затримки «чужинця» тереновою розвідкою чи вартовими УПА (наприклад, за підозрою у співпраці з «ворожими» чинниками), працівник СБ проводив допит цієї особи. До протоколу вносилися свідчення ворожої агентури (зокрема, гестапо чи НКВС), вихідців з радянської Червоної Армії й партизанських загонів, опонентів бандерівців з-поміж націоналістичних організацій, цивільних осіб. Це могли бути й утікачі з радянського чи німецького полону, різних військових формувань.

Якщо до СБ потрапляв агент ворожої розвідки, слідчий намагався довідатися у підозрюваного, що НКВС чи гестапо доручило йому зробити у середовищі ОУН чи УПА. Есбіст також з'ясував методи, якими та чи інша розвідувальна структура схиляла

¹¹ Ця класифікація документів ОУН(б) і УПА розроблена нами на основі праці дослідника В. Горобця. Див. детальніше: *Горобець В.Й.* Діловодна документація Гетьманщини XVII ст. — К., 1993. — С. 32.

¹² Так слушно запропонував називати референтуру Служби безпеки ОУН(б) дослідник Валерій Єфименко. Див: *Єфименко В.* Кадровий склад спеціального підрозділу ОУН(б): спроба аналізу // З архівів ВУЧК—ГПУ—НКВД—КГБ. — 1999. — № 1/2. — С. 443; *Його ж.* Внутрішньоорганізаційна боротьба в середовищі українських націоналістів і роль в ній спеціального підрозділу ОУН(б), 1940-ві рр. // Там само. — 2003. — № 1. — С. 209; та ін. статті цього автора.

¹³ Детальніше про ВПЖ УПА: *Веденєєв Д.* Військово-польова жандармерія — спеціальний орган Української повстанської армії // Військова історія. — 2002. — № 5–6. — С. 32–40.

до співпраці. Типовим прикладом занотованих показів агента НКВС є протокол допиту уродженця с. Плоска Рівненського району. Документ датований 6 січня 1945 р. З червня 1944 р. згадана особа, перебуваючи в лавах бандерівської СБ, погодилася доносити НКВС. За його даними, «ввійшовши в УПА, мав я пізнати командирів, їхні псевда, звідкіля родом. Означити загально скільки є війська в терені, пізнати зброю партизан. Ціллю моєю було знати де перебувають відділи, кудю переходять, пізнати магазини зі зброєю і харчами, який настрій в стрільців та чи радо вони воюють в УПА. Якщо була б змога, я мав підмовити якогось стрільця, щоб ішов до совітів»¹⁴.

Збереглися і протоколи допиту жінок, які у 1944 р. перебували на Волині й погодилися співпрацювати з НКВС¹⁵. Одна з них навіть була послідовницею євангелічного руху¹⁶.

Привертає увагу протокол переслухання Дмитра Артемовича від 28 вересня 1943 р. Згадану особу СБ запідозрило у роботі на користь німецького гестапо. Представник спецпідрозділу стежив за полковником Леонідом Ступницьким¹⁷ у Рівному і встановив,

¹⁴ ГДА СБ України, ф. 13, спр. 376. – Т. 52, арк. 149.

¹⁵ Там само, арк. 154, 229–242, 262–263 та ін.

¹⁶ Там само, арк. 154.

¹⁷ *Ступницький Леонід Венедиктович* (29.05.1891 р.–5.08.1944 р.). Підполковник Армії УНР, генерал-хорунжий УПА (посмертно). Походив з селян Київської губернії. Закінчив двокласне Сквирське міське училище. Учасник Першої світової війни. У 1920–1921 рр. — помічник командира 4-го Київського кінного полку 4-ї Київської дивізії Армії УНР. Командував 2-ю групою під час Другого зимового походу військ УНР (1921 р.). З 1922 р. жив у м. Остріг на Рівненщині й працював агрономом неподалік – на Бабинському цукровому заводі. У 1939 р. разом з сином Юрієм тікав від радянської влади з радянської частини Польщі до Німеччини, але на кордоні його «підстрелили» і забрали до Бреста у в'язницю, а малолітнього Юрія відпустили. Був затриманий НКВС. Вдаючи з себе поляка, просидів під слідством до приходу німців. У 1941 р. повернувся у Рівне і почав працювати комендантом місцевої поліційної школи, очолив міський Червоний Хрест. У липні–серпні 1941 р. керував підстаршинським вишколом «Холодний Яр» у Рівному, створеним бандерівцями. Коли німці вишкіл ліквідували, перейшов на господарську роботу. Дізнався, що за ним слідкує гестапо й утік до лісу. У березні 1943 р. приєднався до УПА (псевдонім «Гончаренко»). З липня–серпня 1943 р. — шеф штабу УПА ПЗУЗ (замінив Василя Сидора). Водночас викладав тактику у старшинській школі УПА «Дружинники». На початку 1944 р. — шеф штабу УПА–Північ. За іншими

що той доносив гестапівцям. На документі стоїть особистий підпис командира групи УПА «Богун» Петра Олійника («Еней»)¹⁸.

Оскільки протоколи, заведені бандерівською СБ на затриманих військовослужбовців Червоної Армії чи актив радянського партизанського руху, вигідно вирізняються на загальному фоні своїм інформаційним потенціалом, їх слід виокремити окремо. Найчастіше слідчі з СБ намагалися отримати від цієї категорії такий «набір» даних: командири, національно-персональний склад, як командування впливає на підлеглих, ставлення колективу до ОУН і УПА.

Так, у протоколі зізнання росіянина Володимира Саратцева від 1 жовтня 1943 р., якого УПА затримала в Корецькому районі на Рівненщині за участь у радянському з'єднанні Ковпака, у кількох місцях описуються особисті якості керівника партизанського формування. Підкреслюється, що Ковпак, повертаючись з Карпат до Білорусі, наказав не чіпати УПА, підтримував у своєму відділі сувору дисципліну. З документа дізнаємося, що «ковпаківці» виходили «з оточення» в Карпатах відділами по 200–500 чол. у кожному. Національний склад відділу був такий: «... більшість українців, потім росіяне, а найменше жидів, які лишилися в Карпатах ... в отрядах жидів бійці не любили, дражнили жидами». Цікаво, що рядові учасники з'єднання Ковпака «з У.П.А. сутичок не хотіли мати тому, що вони ... брати, і на брата не будуть воювать»¹⁹.

На неназваного розвідника-червоноармійця з 7-ї кавалерійської дивізії 27-го кавалерійського полку ЧА, якого СБ затримала на початку 1944 р., справила враження загальна культура українських повстанців-націоналістів. Ось вибрані рядки з його протоколу: «Я думав, що бандерівці — це страшні, напівдикі люди і кожний з сокирою в руках. І тому, коли я побачив, що всі чисто і добре одягнені, не міг зорієнтуватися, в чиїх я руках»²⁰.

даними, шеф КВШ до 30 липня 1944 р. На початку серпня 1944 р. біля с. Дермань на Рівненщині працівники НКВС оточили кривку Л. Ступницького і він застрелився. Про нього див. детальніше: *Філоненко П.* Збройна боротьба на Волині. — Вінніпег, 1958; *Мазурець С.* Повстанськими стежками. — Луцьк, 2002; *Тинченко Я.* Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917–1921). — К., 2007. — Кн. 1. — С. 425–426.

¹⁸ ДАРО, ф. Р-30, оп. 2, спр. 33, арк. 236.

¹⁹ ГДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 52, арк. 64.

²⁰ Там само, арк. 77.

У партизанському з'єднанні Шухаєва, яке на початку 1944 р. перебувало в Західній Україні, відгукувалися про бандерівців абсолютно по-іншому. Атмосфера страху перед діячами ОУН і УПА, яка витворилася там, добре передана у протоколі допиту Василя Свирида від 25 квітня 1944 р.: «... партизани бояться дезертирувати, бо комісари страшать, що бандерівці і німці виколоють їм очі, ріжуть паси, а тоді стріляють», — йдеться в цьому слідчому документі. Допитаний також уточнив, що «шукаєвці» усіх українців називають «ізмінниками», говорять: «Українці продали Україну німцям»²¹. Очевидно, таку паніку серед партизанів поширили радянські комісари. Торкнувся Свирид і проблем міжнаціональних стосунків у відділі («між національностями є прихована ненависть»). Підлеглими Шухаєва він назвав 500 росіян, 400 узбеків («що на Волині втекли з УПА»), 600 українців, 400 поляків²².

Дезертирів з лав ЧА, як правило, після допиту відпускали назад. Утім, інколи такі особи могли поповнювати лави українських повстанців. Так, надання «індульгенції» на життя настільки сподобалося затриманому «Сковороді», що він надіслав «Яркові» (командир одного з відділів загону ім. Колодзінського групи «Заграва») листа з подякою за прийом в УПА.

Сучасному досліднику прикро знайомитися з протоколами допитів бандерівською СБ осіб, звинувачених у «анархізмі». До цієї категорії працівники спецвідділу відносили політичних опонентів ОУН(б) — прибічників «Поліської січі» Т. Боровця («Бульба»), мельниківської ОУН, яворенківського Фронту національної революції та ін. українських організацій. Так, 9 жовтня 1943 р. слідчий СБ одного з надрайонів ОУН(б) «Орист» склав протокол на Панаса Караса («Прач») за «анархізм». Есбіст «Мота» 23 жовтня 1943 р. склав протокол на Захара Пузирка («Береза»). Винному інкримінувався «зв'язок з бульбівцями»²³. Аналогічне обвинувачення стало приводом до занесення до протоколу в тому самому місяці свідчень жителя с. Липки Межиріцького району на Рівненщині Володимира Шевчука²⁴. За стосунки з рухом Тараса Боровця потерпів «Вайс». Слідчий протокол на нього 30 вересня 1943 р. завірив «Орист»²⁵.

²¹ ГДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 52, арк. 69.

²² Там само, арк. 69.

²³ ДАРО, ф. Р-30, оп. 2, спр. 15, арк. 224.

²⁴ Там само, арк. 220–221.

²⁵ Там само, спр. 33, арк. 263.

Фігурує у бандерівських протоколах і цивільне населення, зокрема польські мешканці сіл Волині. Мусій Соловей зі с. Річеччина на Рівненщині був допитаний тільки за те, що в себе вдома переховував найбагатшого польського мешканця села. Автор протоколу СБ від 15 грудня 1943 р. «Твердий» це зарахував до «виступів проти УПА». За даними «Твердого», згаданий поляк вороже ставився до УПА, за сприятливої нагоди «міг продати півсела»²⁶. Щоб бути об'єктивним — згадка про документ абсолютно протилежного змісту. У інструкції працівника однієї з референтур СБ від 5 лютого 1944 р. настирливо рекомендувалося «загальний наступ на ляхів припинити. Зловлених і винних переслухати, щоб підписав *протокол*. Винен — ліквідація, по доказі співпраці з німцями чи більшовиками. Невинен по переслуханню звільнити...»²⁷.

Протоколи ВПЖ — це насамперед цінне джерело для вивчення специфіки покарань членів УПА за порушення військової дисципліни. Доволі часто протоколювалися свідчення втікачів «у самоволку», тобто дезертирів. У ДАРО збереглася ціла низка протоколів, заведених працівниками ВПЖ на дезертирів з I-го та II-го відділів I-ї групи УПА в червні — перших числах липня 1943 року. Так, самовільно його тоді покинули Овдійчук Гриць, Белько Петро («Петлюра»), Вікторчук Василь («Сумний»), Стасюк Іван («Вусатий»), Рожак Василь («Кобзар»), Стрехарчук Володимир («Ольховий»), Лазутчик Яким («Безів Цвіт»), Харчук Стефан («Береза»), Годун Оксен («Лижа»), Мосьців Леонід («Хмурий»), Слов'янчик Омелян («Незівай»), Дмитрук Степан («Гладкий»), Кравчук Гриць («Листва»), Фінчук Кирило («Волошин»), Жониць Іван («Дуб»), Рибачук Йосип («Зелений»), Климович Юрко («Журба»), Більшість з цих осіб утікали в рідні села Деражненського і Березненського районів Рівненської області²⁸.

Без дозволу покинули свої військові відділи козаки «Дончак» (травень 1944 р.), «Лапчак» (у іншому документі — «Ланчак») (червень 1944 р.), «Смутний» (грудень 1944 р.) з Корсунського загону групи «Заграва»²⁹. Відомо, що «Лапчак» разом з членом рою «Іскрою» дезертирували з поля бою. Ні того, коли саме ця

²⁶ ДАРО, ф. Р-30, оп. 2, спр. 15, арк. 225.

²⁷ Там само, спр. 16, арк. 240–240 зв.

²⁸ Порівняльний аналіз документів: Там само, спр. 29, арк. 4, 14, 16–21, 23–26, 28, 32, 34, 37–38.

²⁹ ДАРО, ф. Р-30, оп. 2, спр. 22, арк. 86–87; спр. 39, арк. 6.

сутічка трапилася, ні того, проти якого конкретно радянського чинника виступив Корсунський загін чи його підрозділ, у зізнанні «Ланчака» не вказується³⁰. У жовтні 1944 р. з цього саме загону втікали козаки «Пелага» і «Януар»³¹. Цікаво, що замість неграмотного «Пелага» протокол зізнання підписав чотовий «Зелений»³².

Хвиля дезертирства з бригади ім. Лайдаки генеральної округи УПА «Завихост» почалася у листопаді–грудні 1944 року. Інформують про це зізнання козаків бригади — «Зенона»³³, «Теклюка», «Кручи»³⁴.

У документах під назвою «зізнання» відбиті й інші проступки стрільців УПА. Козака «Мишу» з Корсунського загону 25 жовтня 1944 р. звинувачено у неточному виконанні обов'язків «альярмового»³⁵. Козаки «Адаменко» та «Михайло» «зізнавалися» у тому, чому, перебуваючи на варті, не затримали підозрілі вози («фірманки»)³⁶.

Майже анекдотичний випадок, але з трагічним фіналом трапився з чотовим старшиною «Гречаником» і вартовими «Вовкулакою» та «Шапкіром» з відділу «Ярка» загону УПА ім. Колодзінського. Представник ВПЖ «Макар» «списав» з «Гречаника» протокол тільки через те, що той одного разу забрав кулемети (може, спробував таким чином пошуткувати?) у цих вартових, які заснули на посту. На жаль, дата допиту ініціатора невдалого жарту в документі не подана³⁷. Втім, зі запротокольованих свідчень однієї зі «жертв» «Гречаника» — козака «Вовкулаки» — випливає, що інцидент трапився у другій половині квітня 1944 р.³⁸ Як значиться у занотованих у протоколі поясненнях «Шапкіра» «Макарові», 30 квітня 1944 р. черговий старшина «Гречаник» на заставі вирвав у «Шапкіра» ззаду кулемета³⁹. Цього було достатньо, щоб за вказівкою командира відділу «Ярка», «Вовкулаку» і «Шапкіра» розстріляли за «спання на варті»⁴⁰.

³⁰ ДАРО, ф. Р-30, оп. 2, спр. 22, арк. 49.

³¹ Там само, арк. 53–54.

³² Там само, арк. 54.

³³ Там само, арк. 59.

³⁴ Там само, арк. 80.

³⁵ Там само, арк. 47.

³⁶ Там само, арк. 61–62.

³⁷ Там само, арк. 58.

³⁸ Там само, арк. 60.

³⁹ Там само, арк. 58, 82.

⁴⁰ Там само, спр. 39, арк. 61.

Козак «Осока» з відділу ім. Колодзінського групи УПА «Заграва» у ніч з 6 на 7 лютого 1944 р. також заснув на варті, про що був змушений давати зізнання у письмовій формі⁴¹. Колега «Осоки» по варті, козак Прокопчук, поринув до царства Морфея «стоячи, спершись об сосну»⁴².

Як бачимо, перебування на варті для українських повстанців інколи перетворювалося на справжнє випробування. Природно, що дехто зі «стійки» намагався втекти. Як йдеться у протоколі, «знятому»⁴³ «Янчаром» 25 грудня 1944 року з Івана Михалінчика, останній 13 грудня дезертував з варті на постої відділу УПА у с. Чеські Новоставці⁴⁴.

ВПЖ також відслідковувала усілякі оцінки стрільцями УПА політичної дійсності, армійських порядків. Під особливою увагою перебували «східняки», тобто упівці, які походили з незахідних регіонів України. У багатьох випадках їм доводилося непереливки. Дані «Дністрового», котрий належав до одного з відділів групи УПА Петра Олійника («Еней»)⁴⁵, у вересні 1943 р. були внесені до окремого протоколу тільки за те, що він інколи поділяв песимістичні думки окремих «східняків»⁴⁶. Козак «Атут» з Корсунського загону УПА зізнався за поширення песимізму і крадіжку сухарів. Через його неграмотність документ підписав козак «Пеньок»⁴⁷.

⁴¹ ДАРО, ф. Р-30, оп. 2, спр. 22, арк. 56.

⁴² Там само.

⁴³ Термінологія автора документа.

⁴⁴ ДАРО, ф. Р-30, оп. 2, спр. 35, арк. 126.

⁴⁵ *Олійник Петро* (1909 р., с. Молодиче Жидачівського р-ну Львівської обл. — 1946, хут. Глинки біля с. Рудники Маневецького р-ну Волинської обл.). Навчався на юридичному факультеті Львівського університету. Член похідних груп ОУН(б) у 1941 р. Сидів у німецькій тюрмі. Був визволений звідти боївкою ОУН(б). У 1942 — провідник ОУН(б) на Дніпропетровщині. Псевда в УПА: «Еней», «Роман», «Сергій», «Старий». На початку 1943 р. — к-р особливого загону УПА «Тури». Наприкінці 1943 р. командував куренями «Дороша», «Ліщини», «Гонти», «Верещаки» групи УПА «Заграва». Далі — к-р групи УПА «Богун» (1944 р.). Провідник Північно-західного краю ОУН(б) у 1944–1945 рр. 1945–1946 рр. — організаційний і військовий референт Північно-західного краю. Загинув під час бою з опергрупою НКВС. Див. докладніше: *Данилюк Михайло*. Повстанський записник. — К., 1993; *Мазурець С.* Повстанськими стежками. — Луцьк, 2002; *Коханська Галина*. З Україною в серці. — Торонто; Львів, 2008.

⁴⁶ ДАРО, ф. Р-30, оп. 2, спр. 33, арк. 231.

⁴⁷ Там само, арк. 51.

У липні 1944 року дісталоя на горіхи козакові з невідомого відділу УПА «Кучерявому». За бурхливу реакцію на наказ ройового «Журавля» (перейшов на лайку) на нього було заведено протокол⁴⁸.

Протоколювалися й свідчення осіб, котрі пішли на співпрацю з ворогом. Наприклад, у ДАРО зберігається протокол переслухання сотника УПА «Петра»⁴⁹ (група УПА «Богун») від 28 вересня 1943 р., звинуваченого у зв'язку зі радянськими «народними месниками». У грудні 1943 р., під час засідки відділу УПА під командуванням «Вітра» (загін ім. Хмельницького, група УПА «Заграва») на німців, було затримано двох полонених. Свідчення останніх були внесені до документа з назвою «зізнання»⁵⁰.

Таким чином, протоколи допитів як документи слідчої процедури СБ ОУН і ВПЖ УПА є органічним різновидом документального комплексу з історії ОУН і УПА. З них можемо дізнатися передусім про порядки, які панували у різноманітних радянських і німецьких розвідувальних структурах, військово-політичних формуваннях часів Другої світової війни. Ці джерела містять авторські оціночні судження за специфіку бандерівського руху, відповідні дані цивільних осіб (це можуть бути як українці, так і представники інших національностей). Що ж до протоколів ВПЖ, вони викличуть стійкий інтерес насамперед у поціновувачів «повсякденної історії» УПА. Провідні їхні сюжети: різноманітні дисциплінарні проступки воїнів УПА, настрої в армійському середовищі, співпраця стрільців з небандерівськими чинниками, тощо. Також завжди потрібно пам'ятати про відносність інформації радянських і повстанських протоколів. Часто ці документи тенденційні, іноді не автентичні, чому й програють документам багатьох інших різновидів.

⁴⁸ ДАРО, ф. Р-30, оп. 2, спр. 22, арк. 46.

⁴⁹ Там само, спр. 33, арк. 233.

⁵⁰ Там само, спр. 29, арк. 75.